

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ЕНЕРГЕТИЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВ ЄВРОПИ

ФЕДИТНИК Василь - доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, К.Ю.Н.

ORCID: 0009-0003-2890-0780

УДК: 343.3/.7

DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2026.1.20>

Енергетична безпека є одним із елементів системи національної безпеки. В умовах сьогодення спостерігається світова тенденція до поступового зростання попиту на енергію, що забезпечує задоволення потреб як суспільства, так і держави в цілому. Відповідно створюється залежність нормального функціонування кожної галузі господарства та життєдіяльності держави від надійності та постійності процесу постачання джерел енергії. Враховуючи вище наведене, виникає необхідність вжиття ефективних заходів забезпечення енергетичної безпеки.

Виклики сьогодення, що повстали перед державами Європи в енергетичній сфері, вимагають налагодження міжнародного співробітництва та координації напрямів протидії ймовірним ризикам. Притаманними ХХІ століттю загрозами енергетичній безпеці у європейському регіоні визнано: небезпека переривання поставок енергоресурсів з-за кордону; пошкодження інфраструктури виробництва та передачі джерел енергії; кібертерористичні посягання; гібридні війни; економічно невинуваті здороження палива тощо. Останнім часом особливого негативного значення набули воєнні конфлікти між державами, що призводять до енергетичного шантажу країнами-монополістами джерел енергії щодо прийняття «правильних» політичних рішень європейською спільнотою.

Обґрунтовано, що одним із способів дієвої протидії ризикам у сфері забезпечення енергетичної безпеки держави є застосування кримінально-правових засобів охорони. Відпо-

відність та співмірність скоєного суспільно небезпечного діяння до виду та розміру заходу державного примусу здійснює не лише виправлення засудженого, але запобігає вчиненню новим кримінальним правопорушенням та відновлює соціальну справедливість. Остання ознака в умовах сьогодення набуває особливого значення, враховуючи, що знищення критичної інфраструктури виводить з ладу системи життєзабезпечення населення, а відтак розцінюються як геноцидні дії.

Ключові слова: енергетична безпека, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, покарання, суспільна безпека.

Постановка проблеми

Характерною рисою європейського суспільства ХХІ століття, що відрізняє його від попередніх віків, є надвисокий рівень споживання, що призводить до зростання попиту на енергію, сировину та паливо. Енергетична безпека на сьогодні є одним з найважливіших секторів безпеки кожної держави, основою її функціонування, завдяки якій будується економічний потенціал. Зростання світового попиту на енергію призводить до проблеми пошуку запасів джерел енергетичної сировини, які задовільнили б споживацькі потреби.

Про важливість забезпечення сталого стану енергетичного сектору свідчать і нещодавні події, які сколихнули увесь світ. Військова операція США та Ізраїлю проти Ірану вже містить ознаки початку нової глобальної енергетичної та інфляційної кризи.

Ормузька протока, через яку проходить 20% світових постачань нафти майже на 500 мільярдів доларів, – фактично заблокована (дані станом на 04.03.2026). Цим маршрутом також перевозяться природний газ, хімікати та добрива. Таким чином, блокада протоки може спричинити дефіцит і зростання світових цін не лише на нафту та газ, але й на продовольство [1].

Історія вказує, що наявність власних природних ресурсів є одним із визначальних факторів розвитку держави, що впливає на її відносини з іншими країнами та досягнення власних політичних цілей. Держави, що володіють покладами корисних копалин здатні задовольняти попит на енергію не лише внутрішніх потреб, а й мають природну перевагу – отримання дивідендів від продажу та експорту товарів на вигідних для себе умовах. Скупчення такого джерела енергії на території лише окремих держав, призводить до загроз енергетичній безпеці у світі. Відсутність сировини або її недостатність не тільки може гальмувати розвиток відносин між країнами, але й сприяти виникненню суперечок або конфліктів на політичному, соціальному, економічному та екологічному ґрунті.

Предметом окресленого наукового дослідження є енергетична безпека в Європі в контексті ризиків, що повстали внаслідок повномасштабного вторгнення росії на територію України, гібридних атак на держави Європейського Союзу, а також військової операції США та Ізраїлю проти Ірану. Крім того, науковий інтерес також містить комплекс заходів, що був вжитий європейськими державами та міжнародними організаціями з метою мінімізації негативних наслідків окреслених загроз для енергетичної безпеки. Аналіз визначальних показників дозволяє провести оцінку рівня енергетичної безпеки європейського регіону та визначити шляхи впровадження спільної енергетичної політики. Окреслене є вкрай необхідним для порівняння з українськими реаліями та впровадження власних вітчизняних заходів регенерації критичної інфраструктури та відновлення енергетичної безпеки України як елемента стабільності енергетичного ринку Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Учені, здійснюючи наукову розвідку феномену енергетичної безпеки, звертають свою увагу на взаємодію розглядуваного явища з суміжними сферами; як частину забезпечення розвитку економіки; необхідний елемент економічної та екологічної безпеки; комплекс заходів захисту паливно-енергетичної галузі; підґрунтя формування енергетичної політики; предмет суспільних відносин зовнішньої політики тощо. Крім того, аналіз правового регулювання (конституційне, адміністративне, господарське, трудове, цивільне) енергетичної безпеки здійснювали такі вчені, як Г. Балюк, О. Сушик, Ю. Крупка, С. Плачкова, О. Сердюченко, В. Коробкін, А. Мордовець, О. Батанов, Б. Остудімов та інші. Кримінально-правову охорону забезпечення енергетичної безпеки України досліджували Н. Сербіна, С. Незнайко, О. Чуваков, Б. Головкін, Ю. Кириченко, В. Корж. Одночасно варто зазначити на відсутності комплексних досліджень, які характеризували б ймовірні ризики у сфері енергетичної безпеки на міжнародному рівні, коли негативні процеси або цілеспрямована політика однієї держави призводить до формування кризових явищ в інших країнах. Вказана прогалина ускладнює пошуки дієвих заходів протидії небезпечним проявам проти енергетичної безпеки та узагальненню кримінально-правових засобів охорони цієї галузі життєздатності держави.

Метою статті є встановлення заходів протидії впливу кризових ситуацій на стан забезпечення енергетичної безпеки держав Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження

Світові процеси глобалізації та інтеграції призвели до того, що питання забезпечення енергетичної безпеки перестали бути завданням окремої держави та набули рис транскордонного виміру. Міжнародною спільнотою було визнано, що співпраця буде мати ефективніший результат, аніж індивідуальна політика окремої держави. Така позиція була притаманна вже в пер-

ших законодавчих актах, що започаткували європейську інтеграцію. Йдеться про підписаний у 1951 році договір про створення Європейської спільноти вугілля і сталі, у якому шість держав відмовилися від частини своїх інтересів на користь прийняття загальних рішень на міжнародному рівні [2]. Крім того, варто також зазначити і Договір 1957 року про створення Європейської спільноти атомної енергії [3], положення якого забезпечили розвиток ядерної промисловості шляхом співпраці з організаціями інших галузей у секторі енергетики. Вказані правові джерела виявилися першими спробами європейської спільноти окреслити наміри забезпечення сталості енергетичної безпеки регіону, де загальне благо гарантує безпеку індивідуальним інтересам.

З роками питання енергетичної безпеки є стали одним із пріоритетних завдань політики Європейського Союзу, особливо враховуючи зростаючий попит на енергію, динамічні зміни на світових ринках енергетичних ресурсів та викликів, пов'язаних з енергетичною трансформацією. Окреслені тенденції є закономірним явищем, оскільки зростання попиту на енергію є результатом розвитку економік держав-членів Європейського Союзу, збільшення чисельності населення не лише Європи, а також і світу та швидкого технологічного прогресу з одночасним стрімким процесом цифровізації.

Водночас енергетична трансформація здійснює вплив і на навколишнє природне середовище, що вимагає узгодження здійснення енергетичної політики з вимогами недопущення забруднення екології. Відповідно забезпечення енергетичної безпеки також передбачає і впровадження заходів спрямованих на скорочення викидів парникових газів та досягнення кліматичної нейтральності. Це у свою чергу ставить перед державами-членами Європейського Союзу виконання обов'язку, пов'язаного із здійсненням інвестицій у відновлювані джерела енергії, модернізацією енергетичної інфраструктури та забезпечення стабільності постачання енергії в перехідний період. Власне викликом XXI століття для світової громадськості стало питання забезпечення стабільних і збалансованих поставок енер-

гії, що мають ключове значення не тільки для функціонування економік держав Європи але й державного суверенітету загалом. Яскравим прикладом таких процесів був енергетичний шантаж росії, яка на початку 2009 року припинила постачання газу до України і звинуватила її в проблемах транзиту блакитного палива до держав Європи [4]. Агресивна маніпуляція ресурсом енергії, що є вкрай важливим джерелом тепла в зимовий період, фактично вплинула на зовнішню політику всього європейського континенту.

З огляду на вищезазначений приклад, прогнозування таких кризових ситуацій є необхідним для ефективної координації забезпечення енергетичної безпеки на міжнародному рівні. Врахування структурної різноманітності ризиків в енергетичній системі та рівнів залежності від імпорту сировини є вкрай важливими факторами в процесі формування спільної енергетичної політики.

У першу чергу, для визначення сучасних викликів енергетичній безпеці Європи необхідно вказати на тенденції, що були притаманні цьому регіону в мирний час, тобто до повномасштабного вторгнення росії в Україну. Це надасть можливість дослідити європейський енергетичний ринок у період спокою, без шкідливих наслідків здійснення воєнних дій.

Отже, британські вчені зазначають, що протягом багатьох років росія проводила діяльність монополізації та контролю європейських енергетичних ринків, з метою усунення всіх зовнішніх конкурентів. Окреслена експанська стратегія містила ознаки ризиків стабільності незалежності європейського енергетичного ринку [5, с. 491]. Такі міркування спіткали іноземних дослідників з огляду на статистичні дані, де росія виявилася найбільшим експортером палива до держав Європейського Союзу. Відповідно до даних з Євростату за 2020 рік [6], 41,1% газу, 36,5% сирої нафти та 19,3% твердого викопного палива мали російське походження.

Також варто зазначити статистичні дані загального обсягу експорту російських джерел енергії, що дозволить усвідомити масштаби досліджуваного явища. Отже, у

2020 році росія експортувала майже 5 мільйонів барелів сирової нафти та конденсату. Більша частина (48%) була спрямована до європейських країн, що входять до ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку). Натомість видобутий газ, що транспортувався до держав Європи, сягав позначки в більше ніж 70% [7]. Подібна ситуація спостерігається також і щодо вугілля. Станом на початок 2020 року загальні запаси російського вугілля становили приблизно 179 мільярдів тонн, що робить її другим за величиною виробником видобутого вугілля у світі, після Сполучених Штатів. У 2020 році росія видобула 482 мільйони тонн вугілля, з яких майже 31% експорту призначалося для європейських країн. Такі показники роблять росію шостим за величиною виробником вугілля у світі після Китаю, Індії, Сполучених Штатів, Австралії та Індонезії [там же].

Також варто зазначити, що фактично монопольний стан ресурсів енергії підсилюються не лише їхнім джерелом походження, а й способом транспортування. У 2021 році росія шляхом розгалуженої мережі магістральних газопроводів експортувала до Європейського Союзу приблизно 155 мільярдів м³ на рік, причому становив приблизно 45% імпорту газу до ЄС у 2021 році, що становило майже 40% від його загального видобутку [8]. Зазначене підтверджує панівну роль росії у постачанні енергетичних ресурсів до Європи, що мало реальний вплив на енергетичну безпеку країн континенту. Однак початок війни змусив європейську спільноту вжити заходів для обмеження російського впливу не лише на енергетичний ринок Європи, а й територіальний суверенітет її держав.

Незважаючи на загальну загрозу держав Європейського Союзу, існують країни, що в силу тих чи інших обставин та власної вигоди (політичні, особисті інтереси) намагаються протистояти подоланню енергетичної залежності на енергоресурси. Хоча Україна й припинила транзит газу до Європи, однак залишилося транспортування через її територію нафти. Йдеться про трубопровід «Дружба», який на початку 2026 року став предметом маніпулювання з боку пред-

ставників влади окремих держав, що призводить до блокування вступу України до Європейського Союзу, накладання санкцій проти росії та надання Україні позики [9].

Зазначене засвідчує, що забезпечення енергетичної безпеки будь-якої держави пов'язане з необхідністю збалансування економічних, політичних, екологічних та соціальних інтересів. Це, у свою чергу, вимагає цілісного підходу та інтеграції дій як на місцевому та національному рівні, так і міжнародному. Сучасні виклики енергетичній безпеці держав Європи вказують на потребі забезпечення не лише стабільного енергопостачання, а вимагає формування багатовимірної концепції, яка охоплює питання доступності енергетичних ресурсів, необхідності диверсифікації джерел енергії, обґрунтування цін на енергію, збалансованості розвитку та стійкості енергетичних систем до різних загроз тощо.

Попри демонстрацію в усіх державах-членів Європейського Союзу певного ступеня залежності від імпорту енергетичних ресурсів та відсутності власних джерел енергії (за виключенням відновлювальних), європейській спільноті XXI століття також притаманні й інші різновиди загроз у сфері забезпечення енергетичної безпеки. Очевидно, на процес формування енергетичної безпеки впливає багато факторів, від вчасного виявлення яких залежить якість та дієвість відповідного реагування. Відповідно, до найнебезпечніших загроз, які вже мали місце або потенційно можуть виникнути в державах Європейського Союзу належать: ризики переривання поставок енергоресурсів з-за кордону; пошкодження інфраструктури виробництва та передачі джерел енергії; кібертерористичні посягання; гібридні війни; економічно невиправдані здороження палива тощо.

Прикладом вищенаведених загроз можуть слугувати результати дослідження Центру протидії дезінформації при Раді Національної Безпеки і Оборони України з посиленням на доповідь Міжнародного центру боротьби з тероризмом (ІССТ) [10]. Зокрема, росія продовжує кампанію державного тероризму в Європі, що становить серйозну загрозу безпеці держав як Європейського

Союзу, так і НАТО. За даними аналітиків, у період із лютого 2022 по лютий 2026 року задокументовано 151 випадок диверсій, саботажу, підпалів, спроб підривів та інших гібридних атак, що мають російський слід. Лише за останній період моніторингу (з літа 2025 по лютий 2026 року) було виявлено 41 додатковий інцидент.

Аналітики зазначають, що географія атак охоплює практично всю Європу. Найбільше випадків виявлено в Республіці Польща – 31 інцидент. Наступною є Французька Республіка (20 випадків), Литовська Республіка та Федеративна Республіка Німеччина (по 15), Велика Британія (12) та Естонська Республіка (11). Понад половини зафіксованих атак припадає на держави, які є найактивнішими прихильниками України [там же].

Сукупність вказаних подій підтверджує, що йдеться про системну державну політику росії з дестабілізації Європи. І саме це є найнебезпечнішим сучасним викликом енергетичній безпеці держав-членів Європейського Союзу. Саботаж критичної інфраструктури, диверсії, інформаційна дезінформація є інструментами провадження гібридної війни, які безпосередньо загрожують безпеці цілісному організмові європейського суспільства та потребують скоординованої реакції.

Одним із способів ефективної протидії вище вказаним загрозам є формування дієвого комплексу кримінально-правових засобів охорони енергетичної безпеки держави. Адже будь-яке посягання на енергетичну безпеку передусім є суспільно небезпечним діянням, що заподіює шкоду охоронюваному суспільним відносинам. Відтак окреслені неправомірні діяння формують склад кримінальних правопорушень, кримінальна відповідальність яких закріплюється у відповідних національних нормах кожної із держав Європи. Єдиним залишається згрупувати вказані норми, з метою виявлення саме тих протиправних діянь, вчинення яких заподіює шкоду енергетичній безпеці.

Очевидно, враховуючи предмет посягання (об'єкти критичної інфраструктури енергетичної системи), такими кримінально-караними діяннями, наприклад, є:

диверсія – вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій,

спрямованих на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення;

умисне пошкодження об'єктів електроенергетики, якщо ці дії призвели або могли призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів;

терористичний акт – застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою;

умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, якщо це призвело або могло призвести до неможливості експлуатації, порушення їх нормального функціонування;

пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсаторпроводів та нафтопродуктопроводів, відводів від них, технологічно пов'язаних з ними об'єктів, споруд, засобів обліку, автоматики, телемеханіки, зв'язку, сигналізації, а також незаконне втручання в роботу технологічного обладнання, якщо ці дії призвели до порушення нормальної роботи зазначених трубопроводів або створили небезпеку для життя людей.

Значний ступінь суспільної небезпеки вищевказаних діянь підтверджує і міра покарання. Всі вищевказані кримінальні правопорушення характеризуються можливістю застосування заходу державного примусу у вигляді позбавлення волі на певний строк, а у випадку вчинення диверсії чи терористичного акту – навіть довічним позбавленням волі. Очевидно, суворість покарання

відповідає тяжкості злочину, оскільки заповідана неправомірним діянням шкода у сфері енергетичної безпеки держави має ланцюгову реакцію, що автоматично містить суспільну небезпеку і для інших галузей життєздатності держави.

Висновки

Енергетична безпека держави залежить, у першу чергу від запасів її природних ресурсів, індивідуальної енергетичної ситуації, географічного положення, міжнародних умов та геополітичної ситуації. Однак події ХХІ століття засвідчили нові виклики, коли небезпечність вищевказаних ознак зростає під час вчинення гібридних атак, політичного маніпулювання, енергетичного шантажу та тиску монопольного становища. Забезпечення цієї безпеки передбачає в першу чергу усунення можливості використання будь-яким суб'єктом-постачальником джерела енергії залежності держави-імпортера від експорту енергоресурсів. Значна частка викопних палив в енергетичному балансі збільшує вразливість країн до перебоїв у їх постачанні, що стає вкрай важливим у контексті сучасної енергетичної кризи. Особливо це стосується держав Європи, яким притаманна висока частка імпорту в задоволенні власних енергетичних потреб, що становить значний виклик для енергетичної безпеки регіону.

З огляду на останні геополітичні події, такі як вторгнення росії в Україну, ескалація на Близькому Сході, застосування міжнародних санкцій проти держав зі значними покладами енергоресурсів, блокування суден, пошкодження трубопроводів стали визначальними подіями, що вплинули на вектор здійснення міжнародної енергетичної політики. Вжиті заходи були спрямовані як на захист економічної стабільності держав, так і на зміцнення незалежності та стійкості рівня їх енергетичної безпеки в умовах потенційних енергетичних криз.

Очевидно, одним із способів забезпечення енергетичної безпеки держави є наявність дієвого правового інструментарію протидії вищевказаним викликам. Ключове значення в цьому випадку набувають кримінально-правові засоби охорони енерге-

тичної сфери. Передбачення кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння, де предметом посягання є об'єкти критичної інфраструктури енергетичної системи, не лише дають можливість притягнути винну особу до відповідальності за скоєне, а й запобігають вчиненню нових правопорушень як засудженими, так і іншими членами суспільства.

Література

1. Долар йде на рекорд, бензин злетів в ціні: як війна на Близькому Сході впливає на ціни в Україні. – URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/dolar-yde-rekord-benzin-zletiv-tsini-k-viyna-1772557878.html>
2. Treaty establishing the European Coal and Steel Community, ECSC Treaty. – URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11951K>
3. Treaty on the European Atomic Energy Community (Euratom). – URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/treaty-on-the-european-atomic-energy-community-euratom.html>
4. Україна закликає негайно відновити транзит російського газу до Європи. – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1367382.html>
5. M.T. Klare, Energy Security, w: Security Studies: an Introduction, P.D. Williams, M. McDonald (red.), London–New York 2008, s. 483–496.
6. Енергетичний баланс ЄС та залежність від імпорту. – URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:EU_energy_mix_and_import_dependency
7. Енергетичний профіль Росії: третій за величиною виробник нафти та інших рідких палив – аналіз. – URL: <https://www.eurasiareview.com/20122021-russia-energy-profile-third-largest-producer-of-petroleum-and-other-liquids-analysis/>
8. 10-пунктний план щодо зменшення залежності Європейського Союзу від російського природного газу. – URL: <https://www.iea.org/reports/a-10-point-plan-to-reduce-the-european-unions-reliance-on-russian-natural-gas>
9. Відносини України й Угорщини: «Дружба» та інші проблеми. – URL:

<https://www.dw.com/uk/druzba-rozbratuta-insi-problemi-u-vidnosinah-ukraini-ta-ugorsini/a-76249085>

10. У Європі за чотири роки зафіксували понад 150 гібридних атак, пов'язаних із Росією. – URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/4098157-u-evropi-za-cotiroki-zafiksuvali-ponad-150-gibridnih-atak-povazanih-iz-rosie-u-cpd.html>

Vasyl FEDYTYNK

Associate Professor of the Department of Criminal Procedure and Organization of Pre-Trial Investigation of the Kharkiv National University of Internal Affairs,

kaf-crproc_f1@univd.edu.ua

ORCID: 0009-0003-2890-0780

**CONTEMPORARY CHALLENGES
TO THE ENERGY SECURITY
OF EUROPEAN COUNTRIES**

Energy security is one of the elements of the national security system. In today's world, there is a global trend towards a gradual increase in energy demand, which ensures that the needs of both society and the state as a whole are met. Accordingly, the normal functioning of every sector of the economy and the life of the state depends on the reliability and consistency of the energy supply process. In view of the above, there is a need to take effective measures to ensure energy security.

The current challenges facing European countries in the energy sector require

international cooperation and coordination of measures to counter potential risks. The following threats to energy security in the European region are recognised as characteristic of the 21st century: the danger of interruptions in energy supplies from abroad; damage to energy production and transmission infrastructure; cyberterrorist attacks; hybrid wars; economically unjustified fuel price increases, etc. Recently, military conflicts between states have taken on particular negative significance, leading to energy blackmail by countries that monopolise energy sources in order to force the European community to make the 'right' political decisions.

It is substantiated that one of the ways to effectively counteract risks in the field of ensuring the energy security of the state is the use of criminal law means of protection. The correspondence and proportionality of the committed socially dangerous act to the type and size of the state coercive measure not only corrects the convicted person, but also prevents the commission of new criminal offenses and restores social justice. The latter feature in today's conditions acquires particular importance, given that the destruction of critical infrastructure disables the life support systems of the population, and therefore is regarded as genocidal acts.

Keywords: energy security, criminal offence, criminal liability, punishment, public danger.